MATE ZORIĆ

RUKOPISI NA TALIJANSKOM JEZIKU U KNJIŽNICI FRANJEVACA KONVENTUALACA U ŠIBENIKU

U najstarijim bibliotekama u Dalmaciji pronađeni su već mnogi dragocjeni dokumenti o povijesti, kulturi i književnom stvaralaštvu Hrvata u minulim stoljećima. Prirodno je da su se s manje pažnje proučavali neki dokumenti književnog značenja napisani na drugim jezicima (prvenstveno na talijanskom), iako su i to, najčešće, proizvodi naših perâ i svjedočanstva o književnoj kulturi domaćih ljudi i hrvatskih urbanih sredina. Mnogi stari pisci služili su se, pa i pisali, više negoli jednim jezikom, a da se zato nisu smatrali tuđincima u svojoj, slavenskoj zemlji. U kasnijim, posebno teškim periodima za našu kulturnu i nacionalnu svijest, čak i oni koji su jedva poznavali svoj materinski ili narodni jezik isticali su ipak svoju slavensku pripadnost i pokrajinsku specifičnost.[1]

No i kada ne znamo da li su takvi literarni sastavi ili prijepisi na talijanskom jeziku plod napora domaćeg čovjeka ili doseljenoga političkog činovnika, svećenika ili vojnika, ipak u nama mogu pobuditi opravdanu znanstvenu radoznalost jer svjedoče o kulturnom radu i ambicijama u dalekom vremenu i govore o životu koji je zaboravljen ili često nepoznat. Konačno, neki od tih dokumenata mogu zanimati i talijansku literarnu historiju, kao izravan doprinos poznavanju nekih pisaca ili razdoblja i jer unose nova saznanja o raširenosti talijanske književnosti izvan granica Apeninskoga poluotoka.[2]

[1] Usp. M. Zorić, Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji. Zadarska revija br. 6/1961, Zadar, 1962; id., Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku, Rad JAZU (u tisku). Ž. Muljačić pisao je nedavno o tom problemu ovako: »... povijest postanka nacije u modernom smislu kod nas ne može [se] proučavati ako se, više nego dosada, ne studiraju i oni naši zemljaci koji su svoje radove pisali na stranim jezicima« (v. Ž. Muljačić, Iz korespodencije zadarskih profesora 18. stoljeća, napose Nikole Muljačića. Prilog proučavanju razvoja narodne svijesti u Zadru. Radovi Instituta JAZU u Zadru, Zadar, 1965, sv. XI–XII, str. 557).

[2] Tako se u Biblioteci splitskog Arheološkog muzeja, među papirima iz ostavštine Franje Carrare, čuvaju prijepisi 22 Metastasijeva pisma, od kojih je deset bilo do nedavno nepoznato. Usp. M. Zorić, Dieci lettere inedite di Pietro Metastasio, Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Zagreb, 1966, br. 21–22, str. 321–336.

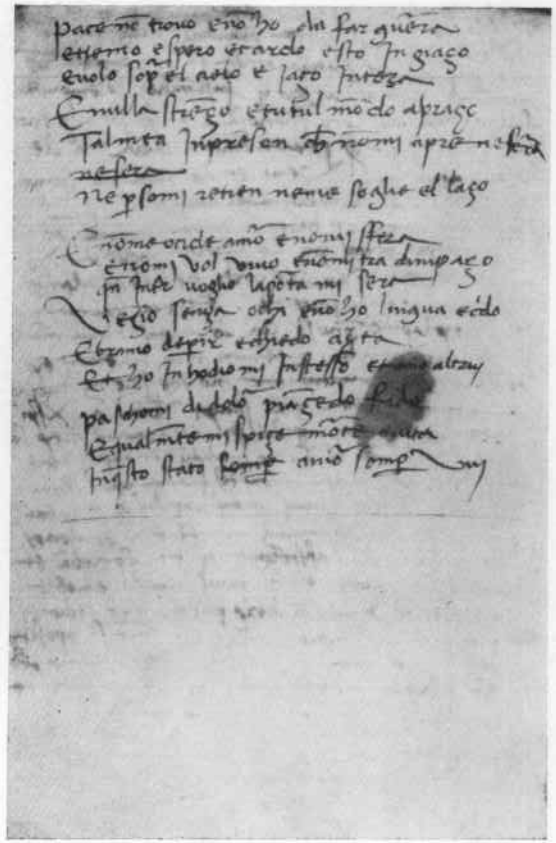
U samostanskoj biblioteci franjevaca konventualaca u Šibeniku čuva se veći broj kodeksa, manjih sastava i zapisa na talijanskom jeziku. Iako mnogi nisu nastali u Šibeniku, taj nas broj ne smije čuditi s obzirom na specifične kulturne i političke prilike u našim krajevima za stoljetne mletačke vladavine, pa i u starijim razdobljima. Posebna namjena te biblioteke uvjetovala je i njihov sadržaj, pretežno religiozno-teološki ili praktičan, obredan i moralan. Ipak, pošavši tragom Stošićeva rada u toj biblioteci i služeći se njegovom sistematizacijom te bogate rukopisne građe,[3] mogli smo izdvojiti nekoliko talijanskih rukopisa čisto književnog značenja i vrijednosti, koji bi mogli biti od koristi i našim i talijanskim literarnopovijesnim istraživanjima.

1. U rukopisnom kodeksu iz XV stoljeća *(Liber sermonum III*, list 158, *verso)* nalazi se i kraća lirska pjesma kojoj je početni stih *Pace non trovo, e non ho da far guerra*, pa nije teško pogoditi da se radi o sastavu koji je u vezi s poznatim Petrarkinim sonetom *(Rime sparse*, CXXXIV), za koji je Vittorio Alfieri napisao da mu se »treba diviti, ali ga ne treba oponašati«.[4] U tom sonetu iz čuvenog *Kanconijera* Petrarca je vrlo vješto iskoristio mogućnosti poetske antiteze da bi izrazio ljubavnu tjeskobu ranjenog srca; nije, doduše, uveo taj postupak u talijansku liriku jer su ga dobro poznavali već srednjovjekovni pjesnici i mistici (kao što reče G. Carducci), ali mu je pribavio dugotrajnu popularnost, što će prijeći u prave ekscese u lirici G. B. Marina i njegovih sljedbenika. Taj je sonet, dakle, veoma karakterističan za stilsko-psihološki kompleks što ga nazivamo petrarkizmom, čak i kada prelazi okvire te literarnopovijesne škole.

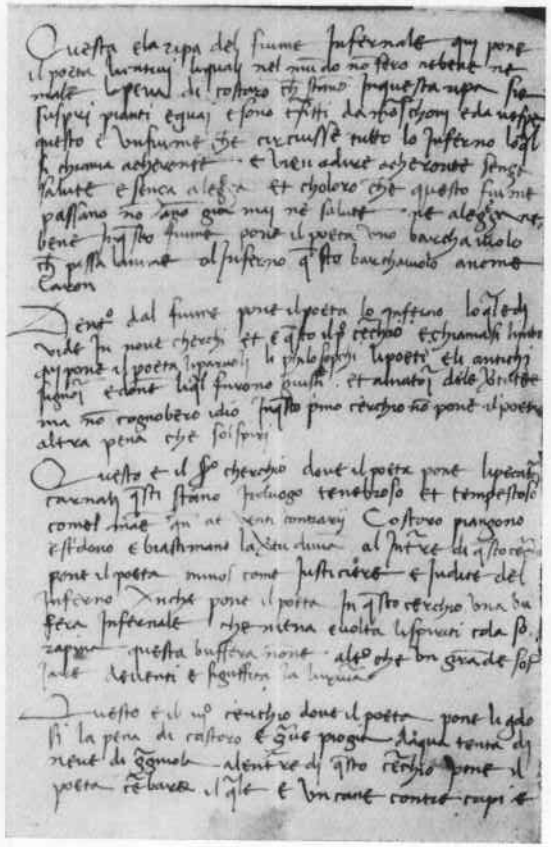
U šibenskom gotičkom kodeksu Petrarkina se pjesma pojavljuje u naročitu obliku. U stvari, to i nije sonet, jer su prve dvije strofe (katreni) jednim novim, umetnutim, stihom *(quando fuir voglio, la porta mi sera)*, pretvorene u tri tercine s ulančenom rimom (ABA, BAB, ABA), koja ipak ne odgovara klasičnoj danteovskoj shemi (ABA, BCB . . .). U tercetima ova varijanta Petrarkina soneta formalno se ne razlikuje od svoga predloška. No ima nekih razlika u »sadržaju« pjesme. Izmijenivši izraz *piangendo rido* u *pianzendo fido* i, pogotovu, uklonivši riječ *donna* (naravno, Laura), umjesto koje nalazimo neutralniju *amor*, – nepoznati je stihotvorac ili prepisivač omogućio drukčije čitanje ljubavnog soneta, naime, više u duhovno-religioznom smislu. Jer, »ljubav« što muči pjesnika izazivajući stanja bolnih krajnosti, može biti i mistički eros, budući da ni Petrarca, zbog suzdržljivosti, ne spominje Laurina imena. U našem tekstu ima i drugih inačica (tumačimo ih originalnim oblicima, u bilješkama pod crtom, prema Chiorbolijevu izdanju Petrarkinih *Rima)*, a svakako je važna i činjenica da je taj zanimljivi poetski *pastiche* djelomično pretočen u mletački dijalekt:

[3] Usp. K. Stošić, Rukopisni kodeksi samostana sv. Frane u Šibeniku, Croatia Sacra, Zagreb, 1933, br. 5, str. 18–61.

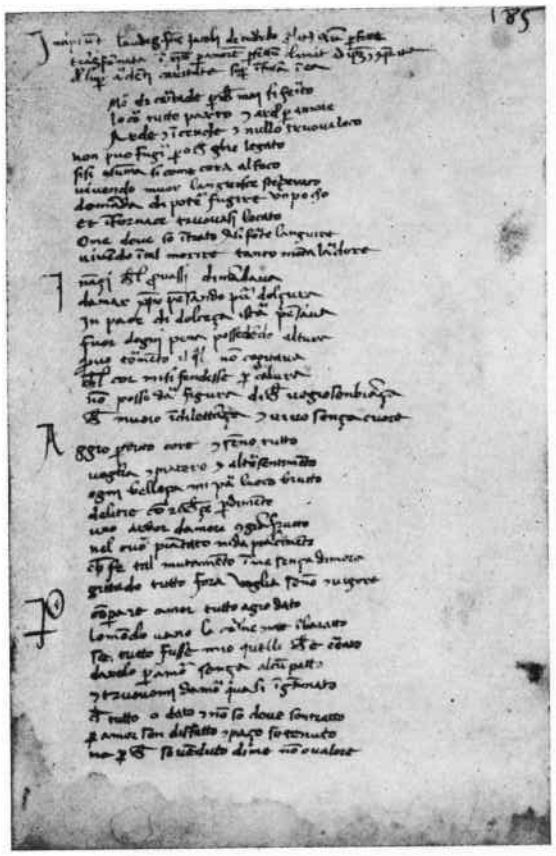
[4] Usp. F. Petrarca, Le Rime sparse. Commentate da E. Chiorboli, Milan, 1924, str. 344.

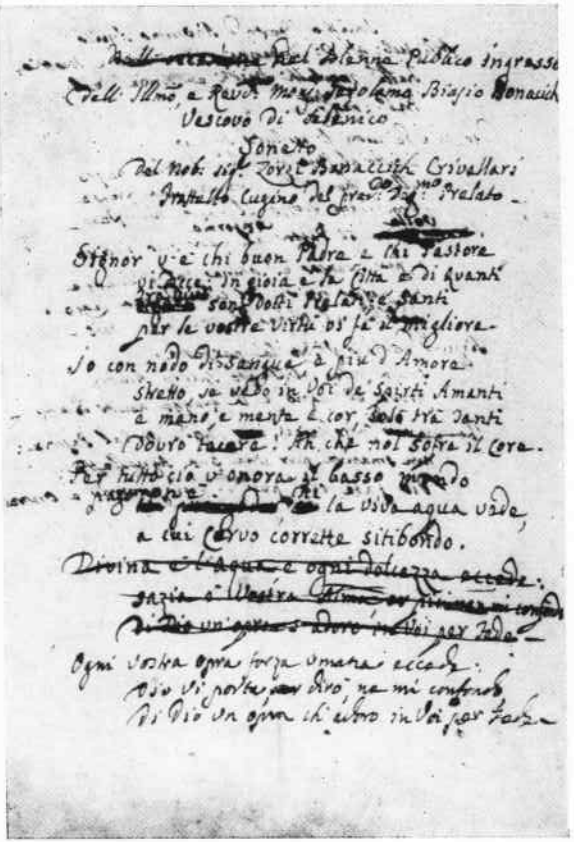
Sl. 1 – »Pace non trovo, e non ho da far guerra«
(*Liber sermonum* III, list 158 *verso*)

Sl. 2 – »Questa è la ripa del fiume infernale . . .«
(*Liber sermonum* III, list 182 *verso*)

Sl. 3 – »Incipiunt Laudes fratris Jacobi de Tuderto . . .« (*Liber sermonum* XI, list 185 *recto*)

Sl. 4 – Tekst prigodnog soneta s imenom Jure Bonačića Crivellarija

Pace non trovo, e non ho da far guerra;
et temo, e spero; et ardo, e sto in giazo;[5]
e volo sopra el cielo, e jazo in terra;

e nulla strenzo, e tutt'ul mondo abrazo.
Tal me ha in preson, che non mi apre né serra
né presomi retien, ne me soglie el lazo.[6]

E non me ocide amor, e no mi sfera,
e no mi vol vivo, e non mi tra' d'impazo,
quando fuir voglio, la porta mi sera.

Vegio senza ochi, e non ho lingua, e crido;
e bramo d'aprir,[7] e chiedo aita;
et ho in hodio mi instesso, et amo altrui.

Paschomi di dolor, pianzendo fido;[8]
equalmente mi spiaze morte e vita:
in questo stato sempre, amor, som per vui.[9]

U istom kodeksu ima još tragova zanimanja za talijansku književnost.[10] Na listovima 182 *(verso)* – 185 *(recto)* neka je, nama nepoznata, ruka zapisala sažet opis Danteova *Pakla*, zapravo opis devet paklenih krugova kako ih je Dante zamislio i »vidio« pošto su on i Vergilije ostavili iza svojih leđa vrata paklena:

> Questa è la ripa del fiume infernale; qui pone il poeta li cativi, li quali nel mondo non fero né bene né male. La pena di costoro che stanno in questa ripa si è: suspiri, pianti e guai, e sono trafitti da moschoni e da vespe. Questo è un fiume che circuisse tutto lo Inferno, lo qual si chiama Acheronte; e vien a dire Acheronte – senza salute e senza alegreza. Et choloro che questo fiume passano non hanno già mai né salute, né alegreza, né bene. In questo fiume pone il poeta uno barchaiuolo che passa l'anime all'Inferno. Questo barchaiuolo ha nome Caron.
>
> Dentro dal fiume pone il poeta lo Inferno, lo quale divide in nove cherchi et è questo il primo cerchio e chiamasi Limbo . . .[11]

Koliko god koncizan i shematičan, taj je opis ipak nastao izravnim čitanjem i poznavanjem Danteova djela. Osjeća se to najbolje kada je riječ o nekim čuvenim pjevanjima, pravim remek-djelima velikoga Firentinca, i kada nepoznati kompilator izravno aludira na Danteove stihove ili ih, više manje vjerno, prenosi:

[5] » . . . e son un ghiaccio«, ib., str. 343.
[6] »né per suo mi riten né scioglie il laccio«, ib.
[7] » . . . e bramo di perir«.
[8] » . . . piangendo rido«.
[9] »in questo stato son, donna, per vui«.
[10] Tu je i talijanska nabožna pjesma koja počinje invokacijom: »O alta imperadrice, o dolce dona, / o chiara stella, lucida e serena. / Tu sei el conforto d'ogni nostra pena, / tu sei la forteza – tu sei la columna . . .«, a završava pozivom: »O peccatori, andiamo alla Madra, / tutti disendo: O dolze Ave Maria«. Pjesma ima usve četiri strofe (ABBA).
[11] Usp. list 182 *(verso)* i sliku 2. U našoj transkripciji uveli smo interpunkciju i razvezli brojna kraćenja, no sačuvali smo ipak originalno pisanje dvostrukih konsonanata i nekih drugih glasova (npr. *ch*).

Questo è il secondo cherchio, dove il poeta pone li pecatori carnali. Questi stanno in luogo tenebroso et tempestoso come 'l mare quando hae venti contrarij. Costoro piangono e stridono e biastimano la virtù divina. All'intrare di questo cerchio pone il poeta Minos come justiziere e judice dell'Inferno. Anche pone il poeta in questo cerchio una bufera infernale che mena e volta li spiriti colla so rapina.[12] Questa bufera non è altro che un grande soffiare de' venti e signiffica la luxuria.[13]

Naprotiv, opisujući šesti pakleni krug, pisac sažetog pregleda Danteova *Inferna* zadržao se i suviše dugo na objašnjavanju tri paklenske Furije, ne osjećajući, možda, ljepotu Danteova pejzaža i likova u tom pjevanju:

Questo è sexto cerchio, cioè la grande citade di Dite. Questa citade è piena di sepulcri e li sepulcri sonne pieni de heretici. Qui pone il poeta tre furie infernali: Aletto, Tesifone e Megera. Alletto vien a dire mala cogitatione; Tesifone mala loqutione, et Megera mala operatione et mena gente al male e chi abia finto et malitioso pensare, parlare et operare, come hereticho. Dite viene a dire richeza, et dentro da questa citade sonno le grandi richeze dell'Inferno: ciò sonno li magiori e li più gravi pecati.[14]

Najopširnije je opisan troglavi Lucifer i, dok inače ne spominje grešnike poimenično, tu navodi i Judu i Bruta i Kasija. Sadržaja *Čistilišta* i *Raja* nema. Vjerojatno je *Pakao*, impresivniji i »poučniji«, trebao poslužiti za pokajnička razmišljanja ili kao građa za propovijedi. Ni tu nema nikakva potpisa ili oznake prepisivača ili pisca. Na zadnjoj korici kodeksa Stošić je zamijetio zapis: »Petrus Tolimerich manu propria«, dodajući: »Valjda je taj šibenski plemić pisao zadnji dio knjige«.[15] No kako se to ime susreće i u kodeksu *Liber sermonum XI*, gdje također ima tragova zanimanja za talijansku književnost (Jacopone da Todi), teško se oteti dojmu da je taj Šibenčanin[16] nekako povezan s ovim fragmentima iz talijanske književnosti, koji su bar svjedočanstva o čitanju najvećih talijanskih pjesnika. Bilo kako bilo, ovaj dokaz o prisut-

[12] Usp. Inf., V, 31–33: »La bufera infernal, che mai non resta, / mena li spirti con la sua rapina: / voltando e percotendo li molesta« (La Divina commedia, a cura di N. Sapengo, Firenze, 1963, vol. I, str. 55).

[13] List 182 *(verso)*.

[14] List 183 *(recto)*.

[15] K. Stošić, o. c., u noti 3, str. 32.

[16] Prema Zavoroviću (Delle cose di Sebenico, str. 2), Tolimerići se ubrajaju u četiri gradske obitelji koje su, u davnini, prešle iz Skradina u Šibenik (to su bili Divnići, Petrovići, Šižgorići i Tolimerići); usp. Il nuovo cronista di Sebenico Trst, 1895, god. III, str. 67. Nakon predaje Šibenika Mlečanima. Vijeće je izabralo nove plemiće; među njima su bili »Tolimerich Elia« i njegov brat, i »Tolimerich Stanzio« (usp. »L'ultimo capitolo del Prospetto cronologico della storia di Sebenico di Mons. Antonio Giuseppe Fosco«, Il nuovo cronista di Sebenico, Trst, 1896, god. IV, str. 64). Jedan drugi Ilija Tolimerić bio je gradski notar (»Elia Tolimerio«, 1500–1537; usp. »Memorie di Sebenico. Scritti inediti del Dott. Federico Antonio Galvani«, Il nuovo cronista di Sebenico, Trst, 1898, god. V–VI, str. 214). U originalnim spisima pisao se »Elias Tolimeri civis et notarius Comunis Sibenici« (usp. Catalogus Chronologicus Pergamenorum Monasterii Sancti Francisci etc., red. per p. mag. B. F. Polonijo, 1957, u rukopisu, str. 46, 50, 80, 85). Umro je 1537.

nosti Danteove *Komedije* na našoj obali Jadrana veoma je značajan zbog svoje starosti: iako nije prvi trag čitanja Dantea ili zanimanja za njegovo remek-djelo (Dante je »prešao« na našu obalu već u XIV stoljeću!),[17] svakako se može ubrojiti u najstarije tragove poznavanja jednoga od najvećih djela svjetske književnosti u našim krajevima.

2. Rukopisni *Liber sermonum XI*[18] sadrži latinske korizmene propovijedi, nabožne meditacije i moralne govore, no uz druge slične sastave isključivo vjersko-poučne namjene nalazi se tu i dulji odlomak jedne od najljepših i najznačajnijih talijanskih pjesama Jacoponea da Todi, talijanskoga i latinskog pisca kojem suvremena kritika jednodušno priznaje umjetnički talent, duboku humanost i pjesnički izraz velike snage i prodornosti. Natalino Sapegno, danas možda prvi literarni historičar u Italiji, posvetio mu je iscrpnu monografiju (*Frate Jacopone*, Torino, 1926), označivši tog oduševljenog pobornika »svete ludosti« kao najautentičnijeg talijanskog pjesnika prije Dantea.[19] Jacopone je osamljen i ponosan duh, poput onih iz srednjovjekovnih heretičkih krugova ili iz ekstremnih struja franjevačkog pokreta, kojima je ustvari i pripadao, dok njegova religiozna »mahnitost« proizlazi iz gotovo okrutnoga i ironičnog pesimizma.[20] Njegovo ljudsko, religiozno i poetsko iskustvo nije, stoga, apstraktne i intelektualne prirode, već je gotovo uvijek proživljen osjećaj i autentičan, strastven zanos. Svakodnevnom borbom sa svijetom i sa samim sobom Jacopone nije postigao superioran spokoj duha, već »bezgranično pijanstvo ljubavi«.[21]

Na originalno paginiranim listovima 185. i 186 (stražnja stranica drugoga lista ostala je prazna) šibenskoga gotičkog kodeksa iz XV stoljeća netko je prepisao prvih 38 stihova Jacoponeove laude *Amor de caritate*. To je veoma poznat i karakterističan poetski sastav pjesnika

[17] Usp. J. Stipišić, Dante u Zadru 1385. godine, Telegram, Zagreb, VII/1966, br. 319, str. 3. Tu doznajemo da je zadarski suknar Mihovil, trgovac tekstilom i soli, posjedovao veoma lijep primjerak Danteove Božanstvene komedije. Nažalost, sačuvan je samo inventar, napravljen poslije trgovčeve smrti (1385), dok je njegova biblioteka izgubljena. J. Stipišić zaključuje da je to »prvi susret Hrvata s Danteom«.

[18] U tiskanom katalogu K. Stošića (o. c. u noti 3, str. 45) označen je kao Liber sermonum XV. No radi se o očitoj tiskarskoj grešci.

[19] I naš Krleža spominje ga više puta, na primjer u zapisu iz 1942. godine: »Iacoponea i danas više volim od Dantea, ne samo zato, jer se kod Iacoponea dvanaesterac miješa sa jedanaestercem potpuno sirovo, tako reći neškolovano, a i sam ne znam, zašto više volim Paracelza od Goethea! Motivi ove simpatije ne će se otkriti, po svoj prilici, nikada« (Iz galerije imena, Forum, Zagreb, II/1963, knj. III br. 2, str. 361). To je kratak odlomak iz eseja Djetinjstvo u Agramu godine 1902–3. (Republika, Zagreb, VIII/1952, br. 12), u kojem Krleža o svom doživljaju Jacoponeove poezije govori opširnije, citirajući njegove latinske i talijanske stihove. Dok ga je ovdje pretpostavio Danteu, u jednom stihovanom zapisu postavlja ga uz bok Erazma Rotterdamskog. Kranjčevića i Hamleta: »O, gdje su oni slavni mrtvi dani / kad nama su u duha pustinji / ko gorué znamen na putu našem blistali / Erazmo, Jacopone, Hamlet, Silvije . . .« (cit. prema: F. Čale, Iz starije talijanske poezije od XIII do XVI stoljeća, Republika, Zagreb, XXI/1965, br. 2–3, str. 86).

[20] N. Sapegno, o. c., str. 45.

[21] Ib., str. 41.

iz Todija, a, kako misli i njegov kritičar, i jedan od najboljih; to je pravi simfonijski crescendo što započinje osjećajem tjeskobe i željom za nečim velikim, a završava mekim i umornim tonovima; tu je Jacopone izrazio, kao malo gdje drugdje, »krajnji zanos mističke opijenosti«, no i »opčaranost i užas od ponora« u kojem kao da nestaje njegova ličnost.[22]

Kao što je poznato, Jacoponeove *Laude* sačuvane su u velikom broju prijepisa, pa je zbog toga teško, a možda i nemoguće, doći do originalnog oblika. Zbog istoga razloga veoma se kasno pojavilo kritičko izdanje. Prvo tiskano izdanje izišlo je u Firenci, godine 1490, a napravljeno je prema umbrijskim i toskanskim predlošcima; prvom mletačkom izdanju (1514) bio je osnovom neki bergamski rukopis iz XV stoljeća. Prvo zaista kritičko izdanje priredila je Franca Ageno (Firenca, 1953), a njezin rad bio je otežan velikim brojem stilskih i leksičkih varijanti i natruha iz književnoga jezika i drugih narječja, što su se veoma rano uvukle u temeljni umbrijski tekst popularnih *Lauda*. Tako nije čudo što i ovaj šibenski tekst jednoga dijela čuvene Jacoponeove pjesme (označene brojem XC u ponovo tiskanom prvom izdanju) sadrži više oblika po kojima nije istovjetan ni s jednim tekstom iz nama poznatih izdanja. Doduše, ako naš tekst usporedimo s verzijom ove pjesme u prvom, firentinskom izdanju,[23] jasno je da se ne razlikuje bitnije od toga, možda najboljega teksta Jacoponeove laude *Amor de caritate*. Ipak, gotovo u svakoj strofi ima i zanimljivih inačica (neke od tih nalazimo u kasnijem, mletačkom, izdanju iz godine 1617). Donosimo stoga šibenski fragment u cjelini, u suvremenoj transkripciji[24] i s interpunkcijom prema navedenom, ponovno objavljenom firentinskom izdanju:

Incipiunt Laudes fratris Jacobi de Tuderto qualiter anima perfetta /transformata in Christo per amorem perfettum clamat ad ipsum et conqueritur/ desuper ardenti caritate superinfusa in ea

Amor di caritade, – perché m'hai sì ferito?
lo cor tucto parto, – e' arde per amore.

Arde et incende et nullo truova loco:
non può fugir peroché gli è legato;[25]

[22] Ib., str. 129–132.

[23] Usp. Iacopone da Todi, Le Laude secondo la stampa fiorentina del 1490. A cura di Giovanni Feri Sec. ed. riv. e aggiornata da S. Caramella, Bari, 1930, str. 208–213.

[24] Pri tom sam nastojao sačuvati i neke starije oblike pisanja. Ovu transkripciju pročitao je prof. Š. Jurić i dao mi korisnih savjeta, pa mu i ovom prilikom zahvaljujem. U »Prilogu« rukopisnoga *Kataloga (Codices manuscripti)* što ga je K. Stošić izradio za samostansku biblioteku nalazi se i njegov prijepis u kojemu ima krivo pročitanih mjesta, ali mi je u nekoliko slučajeva ipak dobro došao.

[25] Ovdje i u idućim primjerima navodim samo važnije razlike između našega fragmenta i teksta u izdanju koje je priredio G. Ferri (o. c. u bilj. 23). Stih 4: però ched è legato; st. 9: Oimé, do' so menato?; st. 10: Vivendo sì, è morire; st. 12: credendo dolzura; st. 15: qual non me cuitava; st. 20: voglia e piacere e tutto sentimento; st. 21: loto; st. 28: lo mondo e mene, tutto per baratto; st. 30: darìalo per amor senza onne patto; st. 36: amici che me fuoro, d'esta via; st. 39: porrìase

sì si consuma sicome cera al foco:
vivendo muor, languisce stemperato;
domanda di poter fugire un pocho,
et in fornace truovasi locato.
Omé, dove so intrato? – con sì forte languire?
Vivendo in tal morire, – tanto monta l'ardore!

Inanzi che 'l provassi, dimandava
d'amar Christo, pensando pur dolzura:
in pace di dolceza istar pensava,
fuor d'ogni pena possedendo altura;
provo tormento il qual non cogitava,
che 'l cor mi si fendesse per calura;
non posso dar figura – di che vegio senbianza,
ché muoio in dilettanza – et vivo senza cuore.

Aggio perduto core et senno tutto,
voglia con piacere et altro sentimento;
ogni belleza mi par luoco brutto,
delitie con ricchezе perdimento:
uno arbor d'amore con gran frutto
nel cuor piantato mi dà piascimento,
che fe tal mutamento – in me senza dimora,
gittado tutto fora, – voglia, senno et vigore.

Per comperare amor tutto agio dato,
lo mondo vano, le carne et me in baratto;
se tutto fusse mio quello che è creato,
dare' lo per amor senza alcun patto:
et truovomi d'amor quasi ingannato,
che tutto ho dato et non so dove son tratto;
per amor son disfatto, – et pazo son tenuto,
ma, perché so venduto, – di me non ho valore.

Credevami la gente rivocare,
amici miei, fuor di questa via:
ma chi è dato più non si può dare,
né servo far che fuga signoria;
prima la pietra si potrìa ismeza [re?]
. . .[26]
tutta la voglia – d'amor è infocata,
unita et transformata: – chi mi torrà l'amore?

Ferro né fuoco non la può partire:
non si divide cosa tanto unita;
pena né morte già non può sallire
a quella alteza ove sta rapita:
sotto sé vede tucte cose gire

amollare; st. 42: chi tollerà l'amore?; st. 43: Fuoco né ferro non li può partire; st. 49: alma, co se' salita; st. 51: Già non posso vedere creatura; st. 52: al Creatore grida tutta mente; st. 56: resplendente; st. 57: belli per ensegnare; st. 61: già non è core che più se defenda; st. 64: cotal fornace co possa patire; st. 70: l'amor c'ha fatto briga d'abracciare; st. 72: tutti noi ha fatti per ad sé trare; st. 85: lo cor se strugge commo cera sfatto; st. 87; già non si trova mai sì gran baratto; st. 91: Ligata sì la mente con dolceza; st. 93: e, quanto più reguarda la belleza; st. 95: en Cristo tutta possa con ricchezа; st. 97: voglia nulla né cura.

[26] U našem fragmentu nedostaje stih 40: ch'amor che me tien en sua bailia.

et essa sopra a tucte sta gradita;
alma, come sei – a pposseder tal bene?
Christo, da cui ti viene, – abraccialo con dolzore.

Già più veder non posso creatura:
grida al creatore tucta mia mente;
cielo né terra non mi dà in dulzura:
per Christo amore tucto m'è fetente;
luce del sole sì me pare oscura,
vedendo quella faccia isplendiente:
cherubin son niente, – begli per risguardare,
serafin per amare, – chi vede lo Signore.

Nullo donqua ormai più mi riprenda
se tale amore mi fa pazzo gire:
già non esser cuor che si difenda
d'amor sì preso che possa fugire;
pensi ciascuno come el cuore non si fenda,
fornace tale come possa patire;
se potessi invenire – alma che mi intendesse
di me cuor doglio *(sic!)* avesse, – che mi si strugge il core!

Che cielo et terra grida et sempre chiama,
et tucte cose ch'io degio amare;
ciascuna dice con tutto core: – Ama,
briga l'amor che n'à facte, abraciare:
che quello amore, però che te brama,
tucte n'ha ffatte per te a sé tirare;
vegio tanto versare – bontate et cortesia
di quella luce pia, – che si spande di fore.

Amar io voglio più, se più potessi:
ma, com' più ami, lo cor già non trova;
più che me dare con ciò che volesse
non posso: questo è certo senza prova;
tucto l'ho dato perché possedessi
quello amator che tanto mi rinnuova:
belleza antica et nuova, – da poi che t'ho trovata,
o luce ismisurata – di sì dolce isplendore!

Vedendo tal bellezza, sì son tratto
di fuor di me, non so dove portato;
istrugesi el core come cera disfatto;
di Christo si ritruova figurato;
già non si trovò mai tal baratto:
per vestir Christo, tucto se ispogliato;
lo cor sì trasformato – amor grida che sente:
anegare la mente, – tanto sente dolzore!

Legata ha sì la mente con dolzore,
che tucta si distende ad abracciare;
et, quanto più risguarda alle bellezze
di Christo, fuor di sé più fa gittare
diletti a tucta possa con richezze:
di sé memoria nulla può servare,
ormai di sé più dare – altra cosa non cura,
né può perder valura – di sé ogni sentore.

Ne znamo tko je bio taj, vjerojatno šibenski prepisivač. Na listu 333 *(recto)* zapisano je »Petrus Tolimerich manu propria«. Stošić drži da je »taj šibenski plemić štogod pisao u ovoj knjizi«.[27] Prema rukopisnim osobinama ne bi se moglo isključiti da je i prijepis navedenoga poetskog fragmenta upravo od njegove ruke. U svakom slučaju ostaje činjenicom to zanimanje za značajnog talijanskog pjesnika i namjera da se za vlastite potrebe prepiše neka od njegovih lauda. Početak je bio dobar i znak sigurna ukusa i zamjerne literarne kulture u maloj gradskoj sredini srednjovjekovnoga Šibenika.

Drugačiji trag interesa za poeziju fra Jacoponea nalazimo u rukopisnom kodeksu br. 79 – *Catechismus de sacramentis* – koji je nastao vjerojatno u prvoj polovici XVIII stoljeća, a sadrži, uz ostalo, i latinski original i hrvatski prijevod srednjovjekovne himne *De mundi fragilitate*, odnosno *Cur mundus militat*, koja se pripisuje upravo Jacoponeu, zajedno s još poznatijom *Stabat mater dolorosa*. Hrvatski prijevod u ikavskom je narječju i u osmeračkim sestinama (ababcc). Anonimni prevodilac nastojao je biti što vjerniji latinskom originalu, no istovremeno, dopuštao je sebi velike slobode u interpretaciji originalnog teksta. Također lak i brz ritam kao da ne odgovara sasvim ozbiljnoj građi pjesme i usudnim pitanjima što ih zabrinuti srednjovjekovni pjesnik postavlja sebi i zabludjelom ljudstvu. No, to je »problem« naše barokne poezije moralističkoga nadahnuća uopće, a ovaj prevodilac[28] trudio se ipak da postigne što neposredniji a istovremeno i što literarniji izraz.

Čemu zaman svit se arve
nepokojno sve dni svoje
za doteći tašće slave
koje dobro umarlo je.
Uvrateći su nje darovi
kako sudi lončarovi.

Svakom slovu viruj veće
kô je u ledu zapisano,
nego dobru kô je uvrateće,
a od svita tebi dano;
pod osinom od kriposti
sve te nutka na tamnosti.

Virovat je već človiku
nepravednu i himbenu,
lažna svita, neg napritku
koga je dobro u brimenu.
Lažni, vajme, tašći svi su
i himbeni nauci su.

Plemeniti kamo otide
kralj Salamun? Al hrabreni
vitez Sansun kamo ide?
Ol Čonata poljubljeni?
Prilipoga Absaluna
gdi se stavi s glave kruna?

Kamo Cesar primogući
rimskom silom ki se diči?
Al Bogataš sve jidući?
Ali Tulij slatke riči?
Aristotil gdi se stani
i s njim razum izabrani?

Gdi gospoda plemenita?
Gdi biskupi od kraljevstva?
Poglavice gdi su svita,
al svitovna sva blaženstva?
U magnuće manje od oka
projdu u zapad od istoka!

[27] O. c. u bilj. 3, str. 45.

[28] U istom kodeksu nalazi se ime »Marcus Percevich« (list 44 *verso*), a nešto dalje označen je i datum: »5.a mensis novembris 1713« (Stošić, o. c., u bilj. 3, str. 54). Tekst prijevoda i potpis Marka Perčevića iz istog su vremena.

Ove pûti kratka je slava,
kako muški osin projde;
i premda je jača od lava,
kako s vitrom dim mimojde.
A s nebeske te višine
u paklene šalje tmine.

Carniš gnjusna, o, gizdino;
al stvorenje sve od praha,
kako možeš, noćnja tmino,
ponašat se već od straha?
Ne znaš hipa živit hoćeš;
čini dobro dokle možeš.

Diku tila kû svit zove
i mnogo ju čovik s'cini,
evitom sena Pismo zove,
ki liposću oči hini,
stabla listom mlohav kî je,
kojim svaki vitar vije.

Ne reć' snaga ništar da je
što god možeš izgubiti,
jer sve ono što svit daje,
svit će opet pokupiti.
Sarce k nebu dvigni pače:
blaženi su ki svit tlače.

3. Skupina sastava različita sadržaja i namjene, označena u Stošićevim *Rukopisnim kodeksima* ... rednim brojem 116. i naslovom *Miscellanea*, zanimljiva je za povijest kulture u našoj dalmatinskoj, posebno šibenskoj sredini. Ima tu talijanskih rasprava o teološko-dogmatskoj problematici iz pera domaćih ljudi (biskupi Zmajević i Karaman), latinskih poslanica, elegija i epigrama (B. Zamanja i B. Bošković), pa i prijevoda s talijanskoga jezika i književnih sastava na talijanskom, čemu ćemo posvetiti posebnu pažnju.

Najzanimljiviji je u tom pogledu svezak IX koji Stošić označuje kao »Poesie« (na originalnom svežnju nema nikakva naslova ni nekoga unutarnjeg poretka, a rukopis nije uvijek isti) i pripisuje ih Ivanu Bonačiću Krivelaru, jer se u naslovu jednoga prigodnog soneta javlja to ime.[29] No ime autora – Jure Bonačića Crivellarija[30] – spominje se samo

[29] »Nel solenne pubblico ingresso / dell'ill.mo e revd:mo Mons:r Gerolamo Biasio Bonacich / vescovo di Sebenico. / Sonetto / del nob. sig.r Zorzi Bonaccich Crivellari / fratello cugino del pred.o deg.mo prelato«. V. sliku. 4.

[30] A ne Ivana; u tom slučaju pisao bi se Zuanne. On sam ističe da je bliži rođak biskupa Bonačića iz Milne na otoku Braču, a po prezimenu vidi se da je bio u rodu s obitelji Crivellari. Njihov grb nalazi se u šibenskoj crkvi sv. Dominika (usp. F. A. Galvani, Il re d'armi di Sebenico, Mleci, 1883, vol. I, str. 78–79), a bili su, kako se čini, podrijetlom iz Skradina, odakle su već početkom XVI stoljeća prešli u Šibenik, no nikada nisu bili primljeni u šibensko plemićko Vijeće. Narciz i Anđelo Crivellari studirali su u Padovi između god. 1649. i 1658. (usp. V. Miagostovich, Sebenicesi allo Studio di Padova dal secolo XV al XVIII. Il nuovo cronista di Sebenico, Trst, 1895, knj. III, str. 95). Prema podacima koje V. Miagostovich iznosi o šibenskoj obitelji Bratić (Defratteo, Di Fratelli ili De Fratribus) koja je potjecala s otoka Hvara, moglo bi se zaključiti da su neki Bonačići mogli dodati svom prezimenu i naziv Crivellari udajom Giacobine (kćerke Nikole Crivellarija i Franceschine Bonaventure Bratić) za Marka Bonačića (usp. Ricordi patrî. Per un diario sebenicese, Il nuovo cronista di Sebenico, Trst, 1896, knj. IV, str. 34, bilj. 1). Nakon izumrća loze Crivellarijevih obitelj Galeotović uzela je i njihovo prezime. Posljednji član te nove obitelji umro je godine 1861. (usp. F. A. Galvani o. c., vol. 1, str. 78). O dru V. Galeotoviću Crivellariju (1751–1843) pisao je N. Tommaseo (Un giorno memorabile nella storia di Sebenico. Vittorio Galeotovich Crivellari, Gazzetta di Zara, Zadar, 1843, br. 4, a zatim u knjizi Intorno a cose dalmatiche e triestine, Trst, 1847, str. 69–72). Tommaseo spominje govor kojim je Galeotović obranio pukovnika Vidovića kojeg su, kao pristašu Austrije, Francuzi htjeli osuditi na smrt i dodaje, u svojoj karakterističnoj maniri: »S'io l'avessi più familiarmento conosciuto e più a lungo, avrei voluto interrogarlo del graduato mutamento che dee essere seguito ne' costumi e de' villici e de' cittadini della metà del passato alla metà del secolo nostro; interrogarlo delle relazioni che correvano fra

ovoga puta i više ni jednom, pa možemo, zajedno sa Stošićem, samo pretpostavljati da su i ostali pjesnički sastavi dobrim dijelom iz pera toga zaboravljenoga šibenskog plemića i stihotvorca. Moguće je da su ove pjesme (kojih doduše ima nešto manje nego »pedesetak« kako navodi Stošić, jer se u više primjera radi samo o varijantama ili o prijepisima istih stihova, a dvije su prigodne pjesme iz XIX stoljeća),[31] uglavnom djelo jedne osobe. Nekoliko prigodnih pjesama vezano je za neke događaje kronološki veoma ograničene; uz Šibenik, spominje se najčešće Skradin te ličnosti i obitelji nastanjene u tom našem gradiću (npr. Pini, biskup Bečić). Zanimanje za lutriju u talijanskim gradovima (prvenstveno Mlecima), pučko liječenje, kabalu i zakopana blaga, kao što se to vidi iz sastava u talijanskoj i latinskoj prozi ili stihu, često u obliku pitanja i odgovora *(responsum)*, svjedoče o osobi raznolikih preokupacija i prilično bizarnih interesa. Doduše, za frivolno i praznovjerno XVIII stoljeće to nije bilo neobično: vjeru otaca tada je često zamjenjivalo praznovjerje novih naraštaja, koji su žed za srećom i slobodnijim životom kadšto povjeravali sljeparima i fantastima, a napredne i plemenite ideje građanskih prosvjetitelja nerijetko su koristili pustolovi, često internacionalnih razmjera. Popuštanje ideoloških okvira staroga društva i moralnih stega dovelo je do procvata traženja s onu stranu nauke i razuma, u sferama astrologije, kabale i magije, dakle na području nedogmatske i dotada progonjene mistike, odnosno svijeta iracionalnoga i tajanstvenog.

U našem slučaju radilo se, očito, o aktivnosti skromnijega i praktičnijeg dometa. No ipak naći ćemo tu i »teorijskih« sastava u stihu, u kojima je riječ o »magiji brojeva«, o »algebri« koja služi čovjeku da otkrije tajne što upravljaju njegovim postojanjem: »... e dimmi qual è l'intelligenza che si muove, et ordina la tua risposta, e ciò voglio sapere per cause moventi l'animo mio«. Odgovor na ovo pitanje dan je u talijanskim stihovima:

Vana curiosità fa che tenti.
L'Algebra, sappi, è un'ordinata scienza
da cui viene la cabala formata,
qual da Sovrane Leggi pur dipende
dell'Alta Providenza
che la fa coronata.

Veneti e Dalmati, fra nobili e popolo, fra possidenti, artieri e coloni, fra poveri e ricchi: interrogarlo delle discordie e delle risse, dei delitti e dei vizi, de' commerci e de' prezzi, delle calamità e delle gioie, delle cerimonie e delle feste; interrogarlo del numero, de' portamenti, del sapere de' preti, de' medici e degli avvocati, delle loro letture e dei diporti, de' lucri loro e de' sagrifizii. E certamente non tutte le cose ch'io avrei potuto raccogliere dalla sua bocca mi farebbero parere più bella dell'andata l'età in cui viviamo« (o. c. str. 70). Nešto o šibenskim prilikama oko sredine XVIII st. govore i stihovi o kojima je ovdje riječ.

[31] Usve ih je 44, no 20 su iz pera poznatih talijanskih pjesnika onoga vremena (Metastasio, Zappi, Florio) ili nekih neutvrđenih autora. Na oko 20 papirića zapisana su pitanja i odgovori, na latinskom i talijanskom jeziku, u vezi lutrije, bolesti i zakopanih blaga.

È pazzo chi pretende
moltiplicare gli enti
senza necessitade. Ella risponde
chiaro, od oscuro, vero, o falso, in versi,
sempre soggetta a numeri, che rende
il quesito; e la chiave corrisponde
all'ordine, ch'i Dotti Antichi Persi
combinaro: né ciò la Legge offende,
della Mente Sovrana,
patrona indipendente,
causa prima, non vana,
da cui pende ogni gente,
ch'ogni evento dispone, et ogni sorte
arbitra della vita e della morte...

Pitanja i odgovori (s određenim brojčanim odnosima koje je trebalo da razrješi molilac) što se odnose na mletačku i rimsku lutriju pedesetih godina XVIII stoljeća napisana su kadšto na odsječcima pisama s mletačkim adresama. No molbe za liječenje i pomoć u otkrivanju blaga sasvim su sigurno bile upućene od naših ljudi kojih se imena spominju, a odnose se na ruševine i gradine u šibenskoj okolici ili u drugim dalmatinskim mjestima gdje je i Bonačić Crivellari mogao obitavati.[32] Evo karakterističnog primjera o znatiželji naših predaka i o pučkim vjerovanjima što su se održala sve do novijeg vremena:

Dimmi se v'è tesoro sepolto in Valle Gomilla sopra Gorizza, indi la profondità e segno del sito, e se v'è patto e come liberamente può cavarsi.

Risposta

Sotto profondità di cento piedi
sepolto vi si trova gran tesoro
nella valle Gomilla, dove vedi
mura antiche e distrutto alto lavoro.
Getta un sasso nel mezzo e presto riedi:
ove posa la pietra, ivi sta l'oro;
lo diffendon fantasmi vili e tetri:
vincerà un cuor costante i vani spettri.

Samo u jednom slučaju pitanje je postavljeno na hrvatskom jeziku.[33] Kako su sva ostala na talijanskom ili latinskom, bit će da su ih upućivali učeniji ljudi. Također, držimo da se nije radilo o »šaljivim pjesmicama« kao što misli Stošić,[34] jer se, na primjer, u jednom odgovoru o izvlačenju lutrijskih brojeva spominje interes Principa koji bi mogao biti oštećen takvom pomoći magijske algebre.

[32] Npr.: Tartara partem; Galeçnich supra Gelsam; supra Vrisnich sub monte Gvozd; vicino al Castello di Bribir nel sito nominato Stup, nella campagna di Scardona vicino alla vigna del q.m Mattio Paich.

[33] »Reci mi bistro i pravo, je li u mirju pod Varbanjem blago zakopano. Kaži pravo, s kojim ugovorom i u čigovem vinogradu, i takojev reci bilig za naći ga, i u koje doba može se izvaditi«.

[34] O. c. u bilj. 3, str. 57.

Među čisto književnim sastavima sveska »Poesie« ima 16 prigodnih pjesama od kojih su 11 posvećene ustoličenjima crkvenih dostojanstvenika u Šibeniku. Događaji na koje se aludira desili su se između 1756. i 1759. godine, a najčešće se spominje ime Šibenčanina Ivana Antuna Miočevića,[35] koji je 1756. doktorirao u Padovi i odmah se potom vratio u rodni grad, gdje je bio izabran kanonikom u stolnoj crkvi. Tom prigodom ispjevano je osam soneta različite duljine i jedan latinski epigram. No ove su prigodnice ujedno posvećene nekim lokalnim uglednim osobama (šibenskom biskupu Ivanu Calebotti,[36] skradinskom Antunu Bečiću,[37] kanoniku Nikoli Divniću[38] i skradinskim sucima), a jedan i Miočevićevu ocu Petru, kapetanu »hrvatske konjice«, pa nam i to nešto govori o lokalnom životu i kulturnim prilikama onoga vremena. Više puta aludira se na intrige zavidnika (u skučenim prilikama za mletačke uprave izbor u crkvenoj hijerarhiji mogao je uzbuditi strasti i podijeliti građane!):[39]

[35] Rodio se u Šibeniku god. 1738; studirao je u Italiji gdje ga je poveo otac, skradinski plemić Petar Miočević, kapetan »hrvatske konjice« (»cavalleria croata«) u mletačkoj službi. Kapitularni vikar u Šibeniku nakon smrti biskupa Calebotte (1759), imenovan je trogirskim biskupom god. 1766. Na tom je položaju ostao do smrti (1786), iako mu je bila ponuđena splitska stolica nakon smrti nadbiskupa Garagnina (1783). Ostavio je rukopisnu zbirku propovijedi i dokumenata iz trogirske prošlosti; skupljao je podatke o trogirskom biskupu sv. Ivanu Ursinskom i pisao primjedbe o Lucićevu djelu (De regno Dalmatiae et Croatiae). Njegova bogata biblioteka nepovratno je izgubljena. A. Fortis spominje Miočevića i njegova eruditska istraživanja, koja je talijanski putopisac namjeravao objelodaniti (Viaggio in Dalmazia, knj. II, str. 6–7). Domaći pisac R. A. Michieli Vitturi posvetio mu je zanimljivu knjižicu Saggio epistolare sopra la republica della Dalmazia (Mleci, 1777), u kojoj ističe slobodu svoje pokrajine u drevnim, predrimskim vremenima. O Miočeviću pisali su D. Farlati (Illyricum sacrum, Mleci, 1769, knj. IV, str. 448), C. Wurzbach (Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich, Beč, 1868, knj. XVIII, str. 345–346) i K. Stošić (Galerija uglednih Šibenčana, Šibenik, 1936, str. 57–58). Opširniji prikaz njegova života i rada, potpisan G[iuseppe] F[errari] C[upilli], objavio je Š. Ljubić u svom Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia (Beč, 1856, str. 215–217).

[36] Ivan III Calebotta, rodom iz Trogira, bio je šibenski biskup od 1756. do 1759, kada je umro (usp. K. Stošić, o. c. u bilj. 35, str. 15).

[37] Antun Bečić rodio se u Budvi (1698). Boravio je u Turskoj i bio imenovan apostolskim vikarom za čitavu Vlašku i biskupom od Nikopolja (1743). Skradinskim biskupom postao je godine 1754. Kada je njegov prijatelj i zaštitnik kardinal Rezzonico postao papa Klement XIII, pošao je u Rim (1758), gdje je i umro (1761). Usp. D. Farlati, o. c. u bilj. 35, knj. IV, str. 35–36; Š. Ljubić, o. c. u bilj. 35, str. 24–25.

[38] Šibenčanin Nikola Divnić (1715–1783), »magister teologije i doktor obaju prava«, bio je dva puta opći i dva puta kapitularni vikar, šibenski biskup od 1766. Usp. K. Stošić, o. c. u bilj. 35, str. 22–23.

[39] O tim intrigama nešto govori i njegov biograf u Ljubićevu djelu, spominjući neprilike koje je Miočević imao nakon imenovanja za trogirskog biskupa: »Partì allora da Sebenico per trasferirsi appié del Pontefice, ed in Venezia trattennesi ad iscontra la riserva contumaciale; ma come ne giunse a capo, da mons. Carafa, nunzio colà residente, s'udì sospendere la prosecuzione del cammino. L'invidia maligna lo avea calunniato presso la corte romana, ed il nunzio mal prevenuto, faceva ogni sforzo per indurlo a deporre la dignità conseguita. Egli però intrepido sotto l'usbergo del sentirsi puro, non volle mai arrendersi ad un passo, che decideva della sua riputazione, e ad onta di tutti gli inciampi, gli riuscì di passare a Roma, di presentarsi al gerarca supremo, e di far emergere la propria innocenza . . .« (o. c. u bilj. 35, str. 215).

Saggio signor,[40] in uno dotto e pio,
ch'eccelsi fregi alla virtude unite,
son vostre lodi in ogni cor scolpite
per scelta tal, che n'è a comun desìo.

Il merto vuol si premi e mondo e Dio,
né alla virtù siano le vie proscritte:
cresce coll'olmo sempre mai la vite;
lucida è l'acqua se purgato è il rio.

Della virtù le vie calca, e, dottore,
il candidato[41] unisce alla moderna
la legge antica, e le dà lustro e onore.

Vero or sarà: ch'in questa età si scerna
da voi scelto quell'uom ch'allo splendore
cercossi un dì di cinica lanterna.

Della bontà superna
grazia, e del vostro amore:
ch'ogni raggiratore
vedasi ormai deluso,
e più d'Aman confuso
frema, ed intenda con estremo orrore
che rare volte un traditor ben muore.

Ovo nije jedini primjer gdje se slobodno variraju oblici soneta »ritornellato« ili »caudato«, no sve su prigodnice iz toga sveska slične fakture, s motivima i formalnim rješenjima preuzetim iz prigodne arkadske poezije. A drukčije nije ni moglo biti: naš stihotvorac naučio je zanat u svojih talijanskih uzora, pa iako je nadvisivao sugrađane koje je »opskrbljivao« prigodnim stihovima u svečanim prilikama, nije imao originalnoga dara niti pravoga nadahnuća.

Vjerojatno su od istoga pjesnika još neke prigodne i erotsko-šaljive pjesme. Tako se u jesen godine 1759, kada je novi biskup Jerolim Blaž Bonačić[42] stigao u Šibenik i bio svečano uveden u novu dužnost, Jure Bonačić Crivellari pridružio slavlju oduševljenim sonetom:

Signor, v'è chi buon padre e chi pastore
vi dice; in gioia è la città, e di quanti
tra vivi son dotti prelati e santi
per le vostre virtù vi fa il migliore.

Io con nodo di sangue e più d'amore
stretto, se vedo in voi de' spirti amanti
e mano e mente e cor, solo tra tanti
dovrò tacere! Ah che no 'l soffre il core.
. . . . . .[43]

[40] To je biskup Calebotta, kojem je sonet posvećen.

[41] To je mladi I. A. Miočević, izabran za kanonika.

[42] O J. B. Bonačiću, šibenskom biskupu (1759–1762) i autoru jedne nabožne knjige na hrvatskom jeziku (Mleci, 1743, 1761²) usp. K. Stošić, o. c. u bilj. 35, str. 10–12.

[43] I drugi od usve 3 soneta ispjevana tom prigodom vjerojatno je njegov, iako je označen kao »d'anonimo amico« i upućen novom biskupu u ime braće Ivana, Jerolima i Matije Zambellija. Ivan Krstitelj Zambelli, skradinski plemić i arhiđakon šibenskog

Posebnu skupinu čine pjesme (3 soneta i 1 kancona) u čast vjenčanja skradinske plemkinje Marije Pini i Splićanina kontea Petra Bergevića. Konvencionalni mitološki motivi tu su povezani s imenima naših rijeka i gradova:

Passeggiava la dea madre d'Amore
un dì del Tizio per l'antica sponda,
che una volta di ninfe era feconda
ed or priva la scopre, e n'ha dolore.
. . . . . .

Stava crucciosa; allor le disse il figlio:
risorgerà Scardona, ch'al ciel piacque
sturbar de' suoi nemici il rio consiglio.
. . . . . .

Sličnu naivnost i gotovo komičan efekt nalazimo i u ovom arkadskom prizoru:

Di Spalato ne' prati un dì sedea
pastor gentile, vagheggiando un fiore;
quando bieco guatollo il cieco Amore,
sdegnoso si, ch'un fier leon parea.
. . . . . .

Kancona ispjevana istom prigodom sastoji se od 30 strofa po pet sedmeraca s naglaskom na trećem slogu od kraja. Upotrebu takvih manje uobičajenih i težih metričkih oblika pjesnik ovako opravdava:

Non è permesso al (!) sdrucciolo,
verso quantunque arcade,[44]
compiutamente scrivere,
né può canzon che zoppica
i merti sua distinguere.

Jednim sonetom obilježen je i odlazak Mlečanina Giacoma Priulija, šibenskoga kneza i kapetana u godinama 1757–1759.[45] Tu se aludira i na neke njegove zasluge za naš grad:

Per voi ne' lumi e strade favor sente
l'abbellita città fuor di periglio,
e pio vi chiama ogn'un, giusto e clemente.

Sedam pjesama erotskog sadržaja i vedroga, šaljivog tona također su iz sredine XVIII stoljeća i vjerojatno pripadaju istom autoru. Rukopisi koji se čuvaju u biblioteci franjevačkog samostana očito su originali a ne kopije, kao što nam to dokazuju brojni ispravci i varijante. Ton im

kaptola, studirao je prvu godinu prava na sveučilištu u Padovi god. 1761 (usp. V. Miagostovich, Sebenicesi allo Studio di Padova dallo scoricio del secolo XVII a tutto il XVIII, Il nuovo cronista di Sebenico, Trst, 1896, knj. IB, str. 90). God. 1759. biskup Bonačić povjerio mu je da podučava svećenstvo gregorijanskom pjevanju. Umro je 1768 (usp. K. Stošić, o. c. u bilj. 35, str. 11).

[44] Precrtano: »... né ad altri par insolito / uso di rime«.

[45] Usp. F. A. Galvani, o. c. u bilj. 30, vol. II, str. 77.

je jednostavan i familijaran, a oblik nije suviše dotjeran. Neke su napisane mletačke narječjem, iako i tu ima odstupanja; te se kadšto čini da je to više govor obrazovanih ljudi, dotjeran poznavanjem književnoga jezika. Tako je i u ovoj »canzonetti«, gdje se iskusan muškarac tuži zbog nerazumijevanja na koje nailazi njegov čist osjećaj i ozbiljna namjera:

Son d'un gusto delicato,
rafinà da tanti amori,
che ben posso far l'estratto,
come l'ape in mezzo a' fiori.

L'occhio d'aquila gho in testa
che nel sol trova difetti,
ma il silenzio manifesta
ch'impastà son da rispetti:

tutto taser mi no poso,
né dir tutto gnanca voggio;
sento el male dentro l'osso
e me trovo in grand'imbroggio.

Più lagnar no posso in petto
la passion, che me molesta;
nonostante al mio rispetto,
il più amaro tegno in testa.

Ali u drugoj »canzonetti«, također šaljiva tona i vjerojatno u vezi s realnim osobama, u kojoj jedna žena priča o zaljubljenom vojniku koji joj ne da mira udvaranjem i ljubomorom, dijalekatski oblici brojniji su i čistiji:

Sentime, amighe care,
ve voggio dir un fatto
d'un soldà mezzo matto,
e rider ve vuoi far.
. . . . . .

Da zelosia lu creppa
sel me vede a parlare
con altri, e vuol crepare
dalla rabbia e dolor.

Se mi vado luntana
el se lamenta, el sbuffa,
co' tutti el fa baruffa,
dalla passion ch'el gha.

El no se accorse, el matto,
che mi no son per ello,
che no lo stimo un pello,
sto secco bacalà.

Kancona napisana sedmercima s naglaskom na trećem slogu *(sdruccioli)*[46] odgovor je redovniku, vjerojatno gvardijanu, a ističe njegove zasluge za samostan:

La chiesa e'l chiostro cantano
che siete benemerito:
il sacro tabernacolo
che nella chiesa ammirasi,
de' sudor vostri è un'opera.

Le terre di Novaggia
ad Arbe tutta cognita
da voi scomprate furono,
e a pro' del chiostro restansi
ancora le lor rendite.

Šaljiva polemika s redovnikom stihotvorcem usredotočena je oko nekog kaštela u kojem taj stanuje, a naš ga autor ne cijeni i uspoređuje sa skradinskom gradinom, kulom babilonskom i tornjem u Bologni (zbog imena):

Qual castelo egl'è mai tanto pomposo
questo vostro, di cui ne fate vanto:
al vostro dir, par, che sia forte tanto
che pari a lui non diasi, o più famoso?

[46] »Voglio per ciò rispondere / anch'io con verso sdrucciolo / alla rima che zoppica . . .«.

Per me nol credo, ch'un camin fumoso
di tetre esalazion pregno, sol quanto
ha strame o paglia, lieve foco accanto
s'accende, e lume dà fosco ed ombroso.

Stanza non è di Pallade o Bellona,
ch'ove annidan li cuffi non stan quelle,
o dove i barbaggian grattansi rogna.

Sarà come è il castello di Scardona,
o come fu la torre di Babelle,
o il nome avrà da quella di Bologna.[47]

4. U starim gradskim sredinama, gdje nije bilo javnih knjižnica i posudbenih biblioteka, bio je veoma raširen običaj prepisivanja omiljenih pjesnika ili literarnih fragmenata. I naš autor čini se da je sastavljao svoju malu, privatnu antologiju, pa u ovom svesku nalazimo nešto preko 20 pjesama talijanskih ili domaćih autora, i to prilično indikativnih za arkadski ukus prepisivača. Većinom su u vezi s nekim povijesnim događajima (sedmogodišnji rat, izbor pape Klementa XIII), a manjim dijelom nadahnute su čisto literarnim motivima. Svjedočanstvo o autentičnom arkadskom ukusu te sredine jesu i 3 soneta Giambattiste Felice Zappija (1667–1719), jednoga od četrnaest osnivača čuvene »Arkadije« (1690) i veoma popularnoga pjesnika epohe rokokoa. »Izbor« iz Zappija veoma je uzak, ali i potvrda sigurne literarne kulture. Njegov sonet o Michelangelovu Mojsiju *(Chi è costui che in sì gran pietra scolto)*, pročitan godine 1706. u rimskoj Accademia di Campidoglio, naći ćemo i u najnovijim antologijama lirskog pjesništva talijanskoga XVIII stoljeća,[48] a neki ga drže i »značajnim«.[49] To isto vrijedi i za drugi Zappijev sonet koji je zapisan u ovom šibenskom svesku *Miscellanea*, naime za sonet o rastanku sa zavičajem i voljenom djevojkom, s konvencionalnim arkadskim imenom Clori *(Tornami a mente quella triste e nera / notte . . .)*. Iako poetska imitacija poznate Ovidijeve elegije *(Tristia*, I, III) što evocira trenutak odlaska u izgnanstvo i oproštaja s dragim osobama i stvarima, Zappijeva elegantna parafraza nije bez originalnog nadahnuća i topline, možda i zato jer je nastala u povodu konkretne situacije u životu mladoga talijanskog pjesnika.[50] Sonet o Juditi *(Al fin col teschio d'atro sangue intriso)* također je djelo Tirsija Leucasija (arkadsko ime Zappijevo), o kojem je pohvalno pisao već L. A. Muratori i pretiskao ga u dodatku za drugu knjigu poznatoga traktata *Della perfetta poesia*

[47] Čuvena Torre degli Asinelli, prema imenu obitelji koja ju je dala podići, godine 1119.

[48] Usp. Lirici del Settecento. A cura di B. Maier itd., Milano – Napoli, 1959, str. 53.

[49] Usp. U. Renda – P. Operti, Dizionario storico della letteratura italiana, Torino, 1959, str. 1232. Mario Fubini kritički ga analizira kao značajan primjer preživjeloga baroknog ukusa (usp. uvod u knjigu Lirici del Settecento, str. XXIII).

[50] Mladi Zappi napustio je rodnu Imolu godine 1687, pa su već izdavači zbirke Rime degli Arcadi (Rim, 1716, vol. I) povezivali ovaj sonet s tim događajem. M. Fubini vidi u njemu najavu muzikalne i jednostavne arkadske poezije, kadšto inspirirane prizorima iz svakodnevnog života (o. c., str. XXIII–XXIV).

italiana (1706).[51] I u ovom slučaju našega prepisivača nije privuklo samo ime popularnoga arkadskog pjesnika (u Italiji, o njemu se pisalo i veoma kritički),[52] nego i biblijski motiv soneta toliko korišten u literaturi i slikarstvu. Po »biblijskim sonetima« Zappija drže pretečom C. I. Frugonija i njegovih kancona s povijesnim motivima, a baš u tim sonetima ističe se vještina kontrastiranja patetičkih akcenata, mada se njihov poetski sadržaj ipak svodi na dekorativnu gestu, bez unošenja u unutarnju dramu likova i situacija.

U poplavi prigodnica ispjevanih u čast najbeznačajnijih događaja u malim gradskim sredinama, izbor pape Klementa XIII (1758) nije mogao ostaviti ravnodušnim arkadske pjesnike i njihove sljedbenika i u našem Šibeniku. Kako je taj papa, rođen u Comu, bio prethodno nadbiskup padovanski i zaštitnik skradinskog biskupa Bečića, i kod nas je, kako se čini, postojalo prilično zanimanje za taj svečani čin kojem su, u ovom svežnju posvećena 2 soneta, 1 oda i 1 latinski epigram; jedan je sonet iz pera talijanskoga arkadskog pjesnika Danielea Florija: *Ergi il capo dall'onde Adria Reina . . .*[53]

Pažnju pisca rukopisnog zbornika i njegova kruga posebno je privlačio najvažniji ratno-politički događaj sredine XVIII stoljeća. Sedmogodišnji rat, pojava pruskoga kralja Fridrika Velikoga i njegovi vojni uspjesi, obrana carstva pod vodstvom Marije Terezije, a, svakako, i patnje civilnog stanovništva i krvave bitke što su potresle Evropom ono-

[51] Usp. bilješke na kraju prve knjige Rime degli Arcadi (o. c., s. p.). Sonet je tiskan na str. 283. toga izdanja arkadskih pjesnika.

[52] Najoriginalniji i najosobniji talijanski kritičar toga vremena, Giuseppe Baretti nazivao je Zappija »il mio lezioso, il mio galante, il mio inzuccheratissimo Zappi . . .« (usp. Frusta letteraria, Mleci, 1763, br. 1, str. 2). No u nas, čini se, takve kritike još zadugo nisu potamnile Zappijev pjesnički glas. Njegove sonete o kreposnoj Rimljanki Lukreciji našli smo u jednoj drugoj rukopisnoj zbirci talijanskih stihova, koja je također porijeklom iz Dalmacije, a čuva se u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (R 6531). Taj svezak sadrži pjesme pribilježene ili sastavljene u Korčuli, na izmaku XVIII stoljeća i za napoleonskog vremena, kao što se to može zaključiti po nekim satiričkim sastavima protiv domaće administracije. Posebno je zanimljiv satirički sonet na adresu Dalmacije, njezine bijede i zaostalosti, očito iz pera domaćeg čovjeka što šiba zavičaj koji voli i mrzi. Pjesnik Zappi bio je primljen u dubrovačku Akademiju ispraznih (degli Oziosi) godine 1719. (usp. M. Deanović, Odrazi talijanske akademije degli Arcadi preko Jadrana, prešt. iz 248. i 250. knj. Rada JAZU, Zagreb, 1934, str. 45–46). Dubrovčanin Đuro Matijašević (1670–1728) veoma je cijenio Zappijevu arkadsku poeziju, pa je vijest o njegovoj smrti popratio riječima: »Con dispiacere ben grande delle muse italiane avvezze a godere le di lui nobili e spiritose composizioni« (ib. str. 104). Splićanin fra Inocencije Čulić sastavio je početkom XIX stoljeća rukopisnu zbirku talijanskih pjesama, među kojima ima i Zappijevih (ib. str. 19).

[53] Konte Daniele Florio, iz Videma (Udine, 1710–1789), objavio je dvije zbirke pjesama (Rime sacre i morali, 1777; Poesie varie, 1777), arkadske intonacije. Najbolje su mu pjesme o jednostavnim, domaćim čuvstvima (usp. Dizionario enciclopedico italiano, Rim, 1956, tom. IV, str. 824).

ga doba, nisu mogli ostati nepoznati ni intelektualcima i literatima u malom, tada još mletačkom Šibeniku. Pomanjkanje novinskih vijesti i direktnijih obavijesti vjerojatno je još više podstaklo imaginaciju i znatiželju ljudi koji su se iz svoga provincijalnog zakutka zagrijavali za sudbonosna zbivanja, interpretirana prvenstveno kao sukob i takmičenje velikih, istaknutih ličnosti i okrunjenih glava. Stoga u našem rukopisnom svesku nalazimo čak 9 pjesama nadahnutih tom aktualnom temom i, što vjerojatno nije slučajno, većinom naklonjenih austrijskoj carici. Držimo da to nije bilo samo zato jer se radilo o ženi koja je branila »legitimna« dinastička prava, već i zbog toga jer je to bila katolička vladarica koja je pod svojim žezlom ujedinjavala i dio južnoslavenskih zemalja i što su se pod njezinim zastavama borili i naši vojnici. Bilo kako bilo, netko je marljivo skupljao stihovane dokumente o tom ratu:

1. *Del re di Prussia al signor Gottfald professore di Lipsia.*
   »Mentre il ciel d'ogni dono«
   9 sestina u sedmercima i jedanaestercima (abaBCC).
2. *Risposta al re di Prussia.*
   »Mentre ch'i doni suoi«
   7 sestina od sedmeraca i jedanaesteraca (abaBCC).
3. *Per la compita vittoria riportata in Boemia dall'armi austriache. All'augustissima imperatrice regina. Sonetto del signor abate Pietro Metastasio.*
   »Oh, qual Teresa al suo splendor natio«
   Sonet s rimama: ABAB, ABAB, CDC, DCD.
4. *Sopra l'instabilità della voce che fosse o non fosse presa Praga. Sonetto.*
   »Ditemi, è presa Praga? – Signor sì«
   Sonet od jedanaesteraca s naglaskom na zadnjem slogu (ABAB, ABAB, ABA, BAB).
5. *Il fu general maresciallo Scheuerin a Sua Maestà prussiana dai Campi Elisii, 7 maggio 1757. Sonetto.*
   »Sire, ieri son giunto ai Campi Elisi«
   Sonet s rimama ABBA, ABBA, CDC, EDE.
6. »Ah, risuoni di lontano / O regina, la tua guerra
   il valor del re prussiano / deve andar ben presto in terra«
   Pjesnička igra; sastoji se od dvije usporedne strofe po 8 osmeraca *(aa bb cc dd)* koji, čitani vertikalno, govore u prilog pruskom kralju, ali ako ih čitamo horizontalno, slave austrijsku caricu.
7. *Per la liberazione d'Olmitz. Canzone.*
   »Grazie al gran Dio si renda«
   12 strofa s po 8 sedmeraca *(abbc deec)*, od kojih su 4. i 8. naglašeni na zadnjem slogu.
8. *In lode del re di Prussia. Sonetto* (dodano: »del canonico Tommaso Medin«).
   »Sudò fra l'armi in riva al Xanto il fiero / Achille . . .«
   Sonet s rimama: ABBA, ABBA, CDC, DCD.
9. *In risposta. Sonetto.*
   »Del nemico persiano il capo fiero«
   Sonet s identičnim riječima pod rimom kao u prethodnom sonetu.

Uz ime T. Medina (Medinija),[54] susrećemo u ovom popisu još samo jednog autora. To je Pietro Metastasio, najbolji predstavnik arkadske poezije i melodrame, koji je već tada uživao gotovo svjetski glas.[55] Navedeni njegov sonet nije nepoznat: nalazimo ga i u najnovijem izdanju Metastasijevih cjelokupnih djela, s nešto potpunijim naslovom.[56] To je prigodna pjesma, no ipak iskren izraz pjesnikove odanosti prema dinastiji i vladarici kojoj je dosta dugovao, i u kojoj pjesnikova »ideja« odražava prosvjetiteljska shvaćanja: Bog je pritekao u pomoć ugroženoj carici, no ne biblijskim čudesima već ucijepivši joj znanje, ustrajnost i hrabrost.

Međutim, daleko je zanimljivija odulja kancona *Per la liberazione d'Olmitz*, doduše bez oznake autora, no čini se da je i to Metastasijevo djelo. Tako barem drži ugledni američki romanist Joseph G. Fucilla, koji u studiji Manuscript Poems Attributed to Metastasio, uz osam drugih pjesama što nisu uključene u Brunellijevo izdanje Metastasijevih cjelokupnih djela navodi i jednu *Canzone per la liberazione d'Olmitz*,

[54] Toma Medini mogao bi biti domaći čovjek kojem je imponirala ratnička veličina i moderna prosvijetiteljska kultura pruskoga vladara. U našem svesku nalazimo još jedan njegov sonet, upućen dru Nikoli Bortolattiju (to prezime susreće se često u Šibeniku i sjevernoj Dalmaciji toga vremena): *Co dove, dottor mio, l'arte apprendesti*, i odgovor koji je Mediniju upućen: *Forse, Medin, da Socrate apprendesti* (naravno, opet u obliku soneta).

[55] Metastasijeva djela u nas su se čitala, prepisivala, prikazivala i prevodila sve do druge polovice prošloga stoljeća, no zaokružene studije o njegovoj »fortuni« u našoj književnosti i kulturi još nemamo. U biblioteci šibenskoga Samostana franjevaca konventualaca (Miscellanea, VI) nalazi se prijepis Metastasijeva komada *La contesa de' numi*, pod naslovom *Componimento drammatico da cantarsi in occasione della felicissima nascita del real Delfino per ordine dell' em.o sig.r cardinale di Polignac, ministro di Sua Maestà cristianissima presso la Santa Sede, di Pietro Metastasio, Artino Corasio fra gli Arcadi* (Rim, 1729). Rukopis je iz XVIII st. i ne razlikuje se od teksta objavljenoga u kritičkom izdanju Tutte le opere di Pietro Metastasio (A cura di B. Brunelli, Milan, 1965², vol. II, str. 160–173). U istom svežnju čuva se i hrvatski prijevod Metastasijeve parafraze čuvenoga psalma *Miserere*. Prijevod je djelo plodnoga dubrovačkog književnika Marka Marinovića, pisca prigodnica na hrvatskom i talijanskom jeziku i korisnoga prepisivača starih dubrovačkih pisaca (umro je god. 1871; usp. J. Bersa, Dubrovačke slike i prilike (1800–1880), Zagreb, 1941, str. 195). Toj *Parafrasi del salmo »Miserere« fatta in verso italiano dal chiarissimo poeta cesareo ab. Pietro Metastasio colla versione illirica di Marco Bg. Marinovich* dodan je i predgovor, upućen biskupu A. Giuriceju, gdje se spominje ilirska narodnost i njezin slavenski jezik, literarna i jezička kultura starih Dubrovčana i njihovi pjesnici. Rukopis, datiran »3. febbraio 1842«, po svoj je prilici Marinovićev. Prijevod je u tradicionalnoj maniri stare dubrovačke književnosti. Tečan je i zvonak, no i veoma slobodan u odnosu na talijanski original. Ni metrička struktura originala (sedmerci abbc, addc . . ., 4. i 8. stih s naglaskom na zadnjem slogu) nije poštovana (osmerci s monotonom kombinacijom rima: abab, cdcd . . .). Primjera radi, evo prve dvije strofe: »Tebi, kako ocu mômu / Bolne obraćam mê zenice, / ah, smiluj se sinku tvômu, / njemu svarni blago lice. // Kô su djela ma razlika, / neka budu Tvê blagosti, / krivina je mâ velika, / nù su više Tvê milosti . . .«. U takvu metru preveo je Franatica Sorkočević dvije Metastasijeve melodrame. O njegovim prijevodima Metastasija usp. N. Beritić, Franatica Sorkočević, dubrovački pjesnik XVIII stoljeća (1706–1771), Rad JAZU, Zagreb, 1965, knj. 338, str. 210–236.

[56] *All'augustissima imperatrice regina per la compita vittoria riportata a Colin in Boemia dalle armi austriache, sotto il comando del maresciallo conte di Daun, il giorno 18 giugno 1757*; usp. P. Metastasio, o. c., u bilj. 55, str. 953.

del sig. abate Pietro Metastasio poeta cesareo.[57] Prema američkom filologu, sačuvana je samo u jednoj rukopisnoj verziji koja se nalazi u firentinskoj Centralnoj nacionalnoj biblioteci.[58] Fucilla je karakterizirao ovako: »The vehemence voiced in the initial strophe quickly evanesces in the following stanzas« i drži da je nastala negdje krajem godine 1757.[59] Iako je tačno da svečan i snažan patos prvih stihova pomalo blijedi ili mjestimično nestaje u idućima, toj se prigodno-povijesnoj pjesmi ne može osporiti iskren zanos, vješta i solidna faktura, ritam i zvučnost stihova što se lako pamte i, konačno, živo i neposredno evociranje aktualnih ratnih događaja. Kako se naša verzija razlikuje od firentinske (a čini nam se da je ponegdje i bolja od Fucillina teksta, u kojem možda ima tiskarskih pogrešaka), donosimo je u cijelosti:

Per la liberazione d'Olmitz

Canzone

Grazie al gran Dio si renda,[60]
ch'il mondo regge e guida,
e che da gente infida
un popolo salvò.
Olmitz giacea dolente
scempio temendo e morte,
ma si cangiò la sorte,
in libertà tornò.

Sen venne il Prusso altero
con cento squadre e cento,
la strage e lo spavento
erangli al fianco ogn'or.
Qualunque argin più forte
debole a lui parea,
e divenir credea
d'Europa il vincitor.

Di tanti suoi guerrieri
l'impetuoso stuolo
tutto il nemico suolo
rapido ricoprì.
Forse s'è gonfio il Nilo
con la superba piena,
la vasta egizia arena
corre a inondar così.

Acceso il Prusso intanto
di bellicoso sdegno,
procura ogni ritegno
strugger e incenerir.
Vibra voraci fiamme
nella città sovente,
le grida sue ne sente,
la vede impallidir.

Pur la soccorre un duce
cui mente e cor non langue,
che già dell'ostil sangue
fa l'Elba rosseggiar.
Né il condottier sagace
il suo gran colpo affretta,
ma cauto il tempo aspetta
propizio a trionfar.

In questo lato e in quello
or lo tormenta e stringe,
or d'assalirlo finge,
né l'assalisce all'or.
Or si dimostra ardito,
timido or cangia loco,
e tenta a poco a poco
d'opprimer il vigor.

[57] Usp. J. G. Fucilla, Superbi colli e altri saggi, Rim, 1963, str. 260–261.
[58] Biblioteca nazionale centrale di Firenze, Palatino 516, fol. 109.
[59] O. c. u bilj. 57, str. 261.
[60] Ove varijante zabilježili smo u verziji koju je objavio američki romanist: st. 1: Lode a quel Dio; st. 2: che il; st. 5: gemea; st. 8: e in; st. 12: eragli; st. 13: argine; st. 16: vincitor; st. 21: se; st. 23: Egiria; st. 28: struggere; st. 34: cuor; st. 36: rasseguar; st. 37: E il; st. 38: del suo; st. 39; il colpo aspetta; st. 41: E in; st. 45–48: Ora al nemico è al fronte, / tacito or cangia loco, / e cerca a poco a poco / deprimere il vigor; st. 49: Alfine ai; st. 50: la fama; st. 54: ei pone; st. 56: deluso è il; st. 57: plaustri; st. 58: i lor; st. 61: deluso; st. 63: rivolge; st. 64: tra l'ira e il romor; st. 66: la Tartarea; st. 67: fugge; st. 68: fune; st. 77: Da vergini e fanciulli; st. 79: s'udio; st. 80: alto cantar; st. 84: suo furor; st. 87: quant'inni; st. 88: cielo; st. 89: Deh, omai città felice; st. 91: emenda; st. 93: La sua pietà Divina; st. 94: pensa che.

Alfin a' danni suoi
la fiamma a pugnar desta;
questa infierisce e questa
scema l'ostil poter.
E a ripararla invano
si pone ogn'arte in uso,
ch'è il suo saper deluso,
deluso il suo pensier.

Cadon fra il plaustro infranti
i suoi custodi oppresi,
e sono i cibi stessi
trofei del vincitor.
E il Prusso, che deciso
il suo destin già vede,
rivoglie altrove il piede
fra l'ira ed il rossor.

All'impensato evento
per la tartaria via
fuggì l'empia eresia,
ma colla furia in sen;
e da seguaci suoi
nell'alma disperata
la perdita narrata
sparser più rio velen.

Dalle difese mura
le liberate genti
fecer di lieti accenti
il piano risonar.
Le vergini e i fanciulli,
cinti di fior le chiome,
s'udir l'eccelso nome
del duca alto sonar.

Tal di Betulia un giorno
era il giocondo aspetto,
quando il funesto oggetto
del suo timor mancò.
Quando le turbe assire
tutte mirò disperse,
quand'inni al ciel offerse
al ciel che la salvò.

Sù via, città felice,
lode al gran Dio si renda,
e le tue colpe ammenda
più fida al tuo Signor.
La sua pietà, mi credi,
or'è che t'ha salvata,
ma se divieni ingrata
paventa il suo rigor.

Fine

MANOSCRITTI IN ITALIANO RACCOLTI NELLA BIBLIOTECA DEI FRANCESCANI CONVENTUALI DI SEBENICO

(Riassunto)

Il particolare orientamento della biblioteca dei francescani conventuali di Sebenico ha determinato il contenuto religioso-teologico, rituale e morale della maggior parte del ricco materiale manoscritto che vi è custodito. Tuttavia siamo riusciti a sceverare alcuni manoscritti in lingua italiana che con il loro significato e valore prettamente letterario potrebbero avvantaggiare ricerche sulla storia della letteratura non soltanto di carattere locale.

Nel codice manoscritto del XV sec. *(Lib. serm. III*, f. 158, v.) v'è una lirica di 15 versi *(Pace non trovo e non ho da far guerra)* che, per molti aspetti, è una libera imitazione o calco del noto CXXXIV sonetto del Canzoniere petrarchesco. Tuttavia nel suddetto codice sebenicense la poesia non si presenta come un sonetto, perché le prime due strofe sono trasformate, mediante l'inserimento di un verso nuovo, in tre terzine. Si notano anche delle differenze nel »contenuto« della lirica: mutando o rimovendo alcune parole o espressioni del Petrarca, lo sconosciuto autore o trascrittore ha reso possibile una diversa interpretazione del sonetto amoroso, vale a dire gli ha dato un significato più spirituale-religioso.

Sui fogli 182 v. – 185 r. una mano sconosciuta ha vergato una sommaria descrizione dell'*Inferno* dantesco, e più precisamente dei nove cerchi, come li ha »visti« Dante, dopo che assieme a Virgilio ha lasciato dietro alle spalle la porta infernale. Per quanto concisa e schematica, questa descrizione è scaturita tuttavia dalla lettura e conoscenza della *Commedia* di Dante; ciò risulta assai evidente quando si fa riferimento ad alcuni dei canti più conosciuti, e allorché il compilatore allude direttamente a versi danteschi. La maggiore attenzione è dedicata al significato etico di alcune denominazioni, a quello di mostri allegorici e al tricefalo Lucifero. Questa testimonianza della presenza della *Divina Commedia* sulla sponda orientale dell'Adriatico è significativa perché remota nel tempo, anche se Dante era »passato« sulla nostra costa già nel secolo XIV.

Sui ff. 185 e 186 di un altro codice gotico dello stesso secolo XV *(Lib. serm. XI* qualcuno ha trascritto 98 versi della laude *Amor de caritate*, che già da tempo si considera una delle migliori e più rappresentative creazioni poetiche di Jacopone da Todi. Sembra che l'amanuense intendesse trascrivere più di una laude; forse intendeva fare una certa scelta

antologica, quando incominciò proprio con questa; pertanto possiamo far riferimento non solo all'interesse suscitato da Jacopone, ma anche ad un indice di sicuro buon gusto. Anche in questa lirica vi sono elementi dialettali veneti e varianti interessanti. ove si consideri il rapporto tra il testo manoscritto in esame e le edizioni a stampa che a tutt'oggi abbiamo avuto modo di consultare.

Nel fascicolo IX di un ampio gruppo di fogli indicato *Miscellanea* si conserva quasi una cinquantina di poesie di varia ispirazione, composte quasi tutte, intorno alla metà del XVIII secolo e, almeno in parte, attribuibili a un certo Zorzi Bonaccich Crivellari. Alcune sono ispirate a pratiche magiche, cioè, soprattutto all'interesse superstizioso per tesori nascosti nei dintorni di Sebenico, per la cabala dei numeri e l'estrazione del gioco del lotto in varie città italiane. Altre sono dedicate ad avvenimenti di interesse locale e a personaggi ecclesiastici di Sebenico e di Scardona, mentre alcune sono di carattere erotico e giocoso. Tra le poesie di noti autori italiani dell'epoca sono state trascritte alcune di G. F. Zappi, di D. Florio e del Metastasio. Dei nove componimenti in versi di questo fascicolo, che trassero l'ispirazione ad avvenimenti importanti della guerra dei sette anni, merita un interesse particolare la poesia *Per la liberazione d'Olmitz. Canzone.* Anche se l'autore non vi è indicato, si tratta, di certo, di una variante migliore della poesia omonima, pubblicata da J. G. Fucilla nel suo libro *Superbi colli e altri saggi* (Roma, 1963, pp. 260-61) e attribuita dal romanista statunitense al poeta cesareo.